

Engel. O. 184
921638
/2.

MOSE ZACUTO

(R. M. Z.)

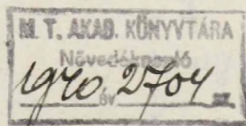
KORA, ÉLETE, NYOMTATÁSBAN MEGJELENT
ÉS KIADATLAN MUNKÁINAK GYÜJTEMÉNYE,
ISMERETLEN LEVELEI

IRTA

DR. NEUMANN TIBOR

Engel. O.

184
/2

Viktoria nyomda, Bpest, VII., Király ucca 9.

Felelős kiadó: *Neumann Tíbor*

SZÜLEIMNEK

I. BEVEZETÉS

Mose Zacutoval — a zsidó szellem történetének kimagasló alakjával — jelentőségéhez mérten nagyon keveset foglalkozott a zsidó tudomány. Életéről és munkásságáról — Appelbaum tudományos szempontból igen kevésbé jelentős dolgozatán kívül — csak lexikonokban és irodalomtörténetekben találhatunk adatokat. Munkáinak nagyrésztét, bár a londoni, cambridgei, oxfordi, budapesti és egyéb kéziratgyűjtemények majdnem teljes számban megőrizték az utókor számára, nem ismerik.

Magyar nyelven, bár mind a Tudományos Akadémia, mind pedig a Rabbiképző, több kéziratát őrzi gyűjteményében, még nem írtak róla.

Ezek a szempontok vezettek munkámban: megrajzolni egy pár vonással alakját és — amennyire a lehetőség engedi — munkáit összegyűjtve, röviden ismertetni. Külön részt jelennek e helyen elsőízben kiadásra kerülő levelei. Közülük az egyik, amely elmaradt szentföldi útjával foglalkozik, régen vitatott kérdést dönt el.

Tudomásom szerint ez az első bibliografiája. Nem hiszem, hogy teljes, bár minden elérhető adatot igyekeztem felkutatni. De ha csak ennyi volna is az, amit Zacuto a zsidó tudománynak tartalomban, gondolatokban és mennyiségben adott, alkotása akkor is hatalmas és méltó arra, hogy együtt említessék neve a zsidó tudomány legnagyobbjaival.

Kötelességem e helyen is hálás köszönetemet nyilvánítani dr. Löwinger Sámuel professzor úrnak, aki nemcsak ráirányította figyelmemet e témára, de mindvégig támogatott értékes tanácsaival.

II. ZACUTO KORA

Amszterdám a XVII. sz. elején az inkvizíció elől menekültek új Jeruzsáleme. Bámulatós keveréknép: papok, kalandorok, tudósok, filozófusok és kabbalisták, csodaígérők és csodavárók nyüzsögnek a zsidó városrész utcáin. Híres rabbik, a klasszikus zsidó tudomány iskoláinak vezetői — Saul Moreira a Kether Thora gimnaziális iskola alapítója és vezetője, a szkeptikus Uriél da Costa, a kalandorszerű neofita, a megtagadott átkosnevű Baruch Spinoza, az újkori filozófia fényes csillaga, kabbalisták tömege, Jicchak Lurja és Sabbataj Z'wi hívói, a modern világi tudományok és a latin műveltség megszállottai töltik meg a várost. Ebben a környezetben születik meg Zacuto.

És Európa? A zsidó történelem folytonos ingamozgása, amely Keletről Nyugatra, majd Nyugatról Keletre lendíti a zsidó tömegeket, ez időben mindkét irányba mozog. Európa legnyugatibb államai lassan kiürülnek (Spanyolország, Portugália, Anglia, Franciaország) és zsidó tömegeik Kelet felé vándorolnak. De ugyanakkor az orosz és lengyel zsidóüldözések nyomán a sárgafoltosak onnan is megindulnak Európa szívébe vezető országutakon. A két irányból történő népvándorlás Velencében, illetve Itália többi nagyvárosaiban találkozott. A nagy nyomor és a sok szenvedés nyomán a misztika és a kabbala mindjobban hatalmába keríti a zsidóságot. Ezek a tömegek pedig a Szentföldre vágytak és készültek, abba az országba, ahol R. Simon ben Jochájtól Jicchák Lurjáig minden szent kabbalista pihent. Ezeknek az „olimnak“ az útja pedig természetesen Velencén keresztül vezetett, ahol hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodtak. Így érthetően Velence lett a kabbala központjává és egyúttal nemcsak Itália, de Európa egyik legnagyobb zsidó hitközségévé is.

Természetesen, helytelen volna az a feltételezés, hogy Kelet-Európa evakuálódása egyúttal a keleti zsidóság szellemi primátusának elvesztését is jelentette. Itt olyan mélyen győ-

kerezett a zsidó néplélekben az Írás szeretete és olyan hatalmas tradíciója volt iskoláinak, hogy „tanulni“ az üldözések ellenére is, Nyugat-Európa zsidósága ide küldte gyermekeit. De ettől eltekintve is: Kelet-Európában, Európa örökös zsidó tartályában, olyan hatalmas zsidó tömegek éltek, hogy számuk az aránylag nagy elvándorlás ellenére sem csökkent lényegesen.

Európa képe tehát zsidó szempontból, Zacuto születésekor: állandó vándorlás, zsidóüldözések, nagy nyomor, de a zsidó szellem minden eddigénél jobban virágzik és különösen, mint e kornak legerősebb szellemi áramlata: a kabbala.

III. ZACUTO ÉLETE

Amszterdámban három hitközség volt: Béth Jákob, N'wé Salom és Béth Jiszráel községek. Ezek később egyesülnek és együttesen hozzák létre a J'siwath Éc haChaim iskolát. Érdekes R. Sabbataj Basz leírása erről az iskoláról, nemcsak, mert Zacuto Spinozával együtt az első növendékei közé tartozott, hanem minthogy e korban alapították, jellemző tanu a kor kultúrképéhez.¹

„Az első osztályban tanulták az írást és olvasást. A másodikban a Thorát hangjegyekkel. A harmadikban a Thora fordítását. A negyedikben a prófétákat és egyéb Szentirato-hat, hangjegyekkel. A tanulás rendszere ez osztályban az volt, hogy az egyik tanuló felolvasta a verset héberül és anyanyelvén magyarázta. A többiek pedig hallgatták. Átadván a könyvet társának, így ment sorba minden versen, minden diák. Az ötödik osztályban már önállóan kellett törvényt olvasniok és magyarázni, hogy kritikai képességük jobban kialakuljon. A tanítás nyelve itt a héber volt és csak a magyarázatoknál volt szabad anyanyelvükön beszélni. Ez osztályban alapos nyelvtani tudásra is szert tettek. Mindennap egy törvényt olvastak a Talmudból, az ünnepek előtt pedig az aktuális törvényeket tanulták. Ez osztály tanulmányainak sikeres befejezése után, az egybevonat hatodik-hetedik osztályba kerültek, amelyet maga az „Aw Béth Din“, a rabbitanács elnöke vezetett. Mindennap egy törvényt tanultak nyelvtani elemzéssel. Rasi kommentárjával, Toszafottal és megvitatták Majmuni, a Tur, a Béth Joszéf és a többi decizorok álláspontját.

A tanítás délelőtt 8—11-ig és délután 2—5-ig tartott. Szünetközben hébert és idegen nyelveket tanultak vezetőik felügye-

¹ Apfelbaum közli. 5. o.

lete mellett ismételték a napi penzumot, verseket és verses prózát írtak. Az iskolát a helybeli Szentegylet tartotta fenn“.

Zacuto Spanyolországból emigrált zsidó családból származott. Általánosan elfogadott nézet szerint 1625-ben született Amszterdamban.² Apfelbaum állítását,³ mely szerint 1612-ben született volna, Blau a szerzőhöz intézett levelében⁴ kétségtelen adatokkal megcáfolta. Ennek megfelel Azulai adata is,⁵ amely szerint Z. az iskola első növendékei között volt és Saul haLéwi Morteira⁶ volt a tanítója.

Osztálytársa volt Spinoza is és mint jóbarátok egy padban is ültek. Spinoza eleinte a kabbalával foglalkozott és barátjának figyelmét is ráirányította. Fejlődésük azonban egészen más vonalon halad. Zacuto kutatja a rejtett dolgokat. Spinoza a logikának, az érzésektől nem befolyásolt gondolatoknak híve. Zacuto példázatokban, költői formában fejezi ki gondolatait. Spinoza a nyers prózát és a szigorú okfejtést használja gondolatai testeként.

Két jellemző epizód ifjúságából. Megkérdezték tőle⁷ a rabbik: „Hiszel-e Rabba bar Bar Chana túlzásaiban?“⁸ És ő válaszolta: „Hiszem teljes hittel őket“. És akkor azt mondták rá a rabbik: „Bizony nagy tanítója lesz ő népének“.

Egy másik. Mint az amszterdami előkelő zsidó családok gyermekei mind, ő is megtanult latinul. Később annyira hitt a zsidó szellem kizárólagosságában, hogy negyven napos böjttel és szívbeli megbánással akarta törölni agyából a profán tudományt.

Iskolájának merev rabbinista tanítása nem elégíti ki. Először a külső, világi műveltségért nyúl. Nem elégíti ki. Visszatér a rabbinizmushoz. Nem elégíti ki. A kabbalához fordul. Ez sem tudja betölteni maradéktalanul. A morteria-spinoza-da

² Berliner, Zunz, stb.

³ Apfelbaum: Mose Zacuto. 6. o.

⁴ U. o.

⁵ Azulai: Sém haG'dolim 67 o.

⁶ S. L. Morteira amszterdami rabbi, az iskola első vezetője volt. Híres szónok. Beszédeinek egy része még korábban megjelent, legnagyobb részük azonban csak kéziratban van meg a Rabbiképző gyűjteményében. Született 1596-ban.

⁷ Nepi Ghironi: Széfer Tholdoth G'dolé Jiszrael, 225. o.

⁸ A szövegben itt רַבָּנָא áll. Rabba bar Bár Chana a talmudi irodalom egyik legérdekesebb alakja. Szellemes mondásaival, hihetetlen történeteivel nem egyszer felvidította az iskola elfáradt mestereit. Baba Bathra 73 o.

costa háromszög minden pontjához kivetődik, de szemléletét és hitét egyik sem testesíti meg.

Amszterdamból Posenbe ment tanulni. Itt Rabbi Jicchák iskolájában ismerkedik meg közelebbről a kabbalával. 1645-ben már Velencében találjuk, Rabbi Binjámon haLéwinek, Chaim Wital tanítványának iskolájában. Innen a Szentföldre akart menni. Tanítványának R. Binjámin Kohénak írt levelében 1663 Elul 26-ára tervezte utazását. Sokat foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy miért mondott le erről a tervéről. Ezt a kérdést most végleg eldönti a később közlendő, eddig ismeretlen levele. 1666-ban a velencei rabbitanács által Sabbataj Z'wi ügyében kiadott emlékiratban már mint velencei rabbi szerepel az aláírók között.

1671-ben a mantuai hitközség hívja meg rabbijának, évi háromszáz aranydukát fizetéssel, de a velenceiek egészen 1673-ig nem engedik el. Ez időben áradatszerűen ontja írásait, kabbalista, halachikus, verses és prózai munkáit gyors egymásutánban írja és adja ki. Ekkor már, mint kora legnagyobbjainak egyikét emlegették. Tanítványok serege figyeli ajkáról tanítását, köztük a legkedvesebb, R. Binjámin Kohén, akivel később is a legmelegebb baráti viszonyt tartotta fenn és R. Ábrahám Regió.

Mantuában nagyarányú irodalma munkássága dacára sem feledkezik meg papi hivatása parancsolta gyakorlati kötelességeiről. Társadalmi egyesületeket alapít, a „M'nachém Awélimet“ és a „Bikkur Cholim“-ot, tanházat és irodalmi társaságot „Chadasim Liwkarim“ névvel. Nagy szerepe volt az olasz hitközségek szervezetének kiépítése körül is. 1676 február 3-án a mantuai és tartománybeli zsidókból összeült kongresszuson nagy előadást tart a hitközségi autonómia kiépítésének szükségességéről.

Irodami munkássága még jobban kiszélesedik. Foglalkozik a kabbalával, haláchával, pijutköltészettel, talmudtudománnyal és általános nyelvészettel. Ő írja az első héber nyelvű drámát. Bialik az újkori héber verselést tőle számítja.⁹

Sok munkával és hatalmas alkotásokkal koszorúzott életét 5485 Chanukkájának másodnapján fejezte be (1698). Sírján elmosódott betűkkel hirdeti még ma is a mohlepte kő:

„Emléke a rabbik legnagyobbjának, a kabbalista jámbor szent Tanítónknak és Mesterünknek, Rabbi Mose Zacutonak, ki megtért pihenni és gyászban hagyott minket 5485 Chanukkájának második napján“.

⁹ Bialik Ch. N.: D'warim seb'al peh.

העוברים עמרו ועל (?) עברו
 שימו לבבכם על קבורת גבר
 גבר בעוז על כל אשר נודעו
 בסוד ובנלה ומשבר שבר.
 כל שומעיו ישמעו ישבעו
 על כן שפתיו דוכבת בקבר

Vándor, ha erre jársz, állj meg itt utadban.
 Szíveddel figyeljél Tanítónk sírjára,
 Mert nagy volt Ő mindenben, mi tudományt illet,
 Titkos s nyílt Tanokban Ő vezetett minket.
 Bárki, ha hallotta, megtelt az Igével,
 Mozognak ajkai, ha élnek a nevével.¹⁰

IV. NYOMTATÁSBAN MEGJELENT MUNKÁI

a) *Verses drámai munkái*

עולם J'SZOD OLAM¹¹

A J'szod Olam keletkezését tekintve, az első hébernyelvű dráma. Nyomtatásban ugyanis előbb jelent meg Pinszo Aszirá haTikva c., az alexandriai korban lejátszódó drámája. Amit eddig a héber drámairodalom produkált, az mind idegen nyelven íródott, mint pl. egy Ezékiel nevű költőnek J'ciath Micrájim c. drámája.

Nyelvezetének gazdagsága ellenére is, primitív alkotás. Tulajdonképpen célzatos beállítottságú: a spanyol inkvizíció borzalmaiból menekült zsidó tömegeket akarta Ábrahám történelmi harcának és győzelmének emlékével hitükben megerősíteni. Formailag és tartalmilag azonban egyaránt megfelel a dráma törvényeinek. Szereplői: Nachor, Milka, Terach, Ábrahám, Hárán, Sára, Lót, Eliézer, Nimród, szolgálai és udvari bölesei, Ábrahám pásztorai és vezetőik, Achitób, Lót pásztorai és vezetőik, Achira, Og, Amrafel és barátai, Jismáél, Hágár, Ketura és Izsák.

¹⁰ A kabbalista hit szerint, ha az elhunyt nagy tanítóknak nevét és tanítását idézik, akkor ajkai a sírban megnyílnak.

¹¹ Berliner: Jeszod Olam, das älteste bekannte dramatische Gedicht in hebräischer Sprache v. Mose Sacut. Kéziratpéldány van az Akadémia és a Rabbiképző gyűjteményében is.

Tartalma Ábrahám vitája és harca a bálványimádó Nimróddal. Nimród szolgálival elfogatja Ábrahámot, mert a bálványok ellen izgatott és összetörte őket. Miközben azonban a szolgák fogságba viszik, Isten lángok és tűz csodájával közbelép. A látvány annyira megijeszti a szolgákat, hogy a foglyot hátrahagyva, eszeveszetten menekülnek vissza urukhoz és jelentik az esetet. Jelentésük Nimród ellen fordítja udvari bölcséinek hangulatát. Nimród töretlen hatalmának és szilárd meggyőződésének igazolására máglyára küldi Háránt, Ábrahám testvérét, mert Ábrahám igaza és az Igaz Isten mellett mert beszélni. A drámai feszültség csúcspontját éri el Ábrahám visszatérésevel, aki — hívőinek állandóan növekvő tábora előtt — lángoló szavakkal hirdeti és igazolja Isten nagyságát.

Nyelvezete klasszikus héber, ment minden sallangtól. Ábrahám, de még Nimród is gyakran idéznek bibliai mondatokat. Rímei tisztán csengenek, minden mesterkéeltség nélkül. A metrum nem állandó, imánként és beszédenként változó. Alakjelleme — és ebben mutatkozik a gyengésege — igen primitív. A drámai feszültséget nem a hős belső ellentmondása és lelki küzdelme, hanem külső körülmények nyújtják.

Minden jel arra mutat, hogy még fiatal korában írta. Egyesek szerint purimi ünnepi játéknak szánta.

תפתח עריך TOFTE ARUCH¹²

Magaszerezte olasz címe: „L'inferno Figurato“. (Az elképzelt pokol). 185 soros ötös vers¹³ a **הבוט הקבר**-ről, a pokol borzalmairól. Dante Pokla és legendák alapján. Ed. pr. 1715. Bragadina. Kiadták a **הרשים לבקרים** irodalmi társaság tagjai: Nathan Guasstalla, M'nachém Ábrahám Forti, Ábrahám ben S'lomoh Sanigallia, Ráfáél ben Chananja Modigliana és Jicchák ben Mordecháj Regio. E kiadásnak utolsó oldalán a szerzőnek a **תקן שוננים**-hoz írt bevezetője található. Kézirata a Bodleiana könyvtárban van. Harminc évvel később kiegészítésként Jákob ben Olmo megírja az „Éden Áruch“ (Az elképzelt Paradicsom) c. ellenmunkáját. Ebben a szerző a pokol borzalmaival szemben, a Paradicsom gyönyöreit festi le. A két munkát Abiad Sar Salom kommentárjával együtt adták ki.

¹² Kézirat az Akadémián is. Z, e. 588, Cat. Bad. 1992.

¹³ A kabbalizmus tanítása szerint a temetést követő éjjelen ártó angyalok kiássák a sírból a halottat, lelket adnak belé, hogy aztán mindenféle szenvedéssel megkínózzák. A büntetést a halott azért kapja, mert elfelejtette nevét. (Lurja: Széfer haKavvanoth 25. oldal.)

b) *Egyéb verses munkái*

אלף אלף (Elef Alfin).¹⁴ Ezer aleffal kezdődő szóból szerkesztett vers. Ed. pr. Livorno 1780. Kiadta Kahána is a haGorenban. Kezdeté: **אקדישך אף אעריצך אב אחד אל ארך אפים.**

הן קול חדש (Hén Kol Chadas).¹⁵ Ime új hang! Erősen misztikus versek, ünnepi himnuszok. Ed. pr. 1712. Kiadta Mose Ráfáél Ottolenghi ben Sámuel Dávid. Nyomatott Simon Sammos és Mose Diaz nyomdájában. Kiadója a könyvet Angel de Dávid Fanonak ajánlotta 5443 Kislév 14-re keltezve. Delitzsch összetéveszti a **פרדס משה**-vel, amellyel dicsérőleg foglalkozik a Measzéf 1785. évf. 32. számában. A himnuszok melódiája ismeretes.

שיר נאמן (Sir Neeman). A hűség verse. Ed. pr. 1660. Velence. Versgyűjtemény.

תפילה (T'filah). Ima. Vallásos költemény. Ed. pr. Amszterdám 1660. Ed. alt. Prága 1662, Nathan Hannover Saaré Ción-jában.

שירים בדיני שחיטה (Sirim B'diné S'chitach). Versek a metszés törvényeiről. Ed. pr. Amszterdám 1718.

שודא ד'דאנע (Suda D'dajné).¹⁶ Utbaigazítás a megengedett és tiltott dolgokról hozott döntésekben. Készült Mantuában a Rabbinátus jóváhagyásával, Jomtov Lippmann Heller **נשי** **ההוראה**-jának módszerével. Ed. pr. Mantua 1678.

שיר חדש (Sir Chadas). Új vers. Steinschneider említ egy kiadást, helyet és időt azonban nem közöl. (Cat. Bod. 1880.)

c) *Imák és pijutok*

Imakönyvei és imádságos gyűjteményei a következők:

סדר התיקון (Széder haTikkun). Imarend. Imák Hosannah Rabba éjelére. Ed. pr. Velence 1727.

תיקון שובבים (Tikkun Sovavim).¹⁷ A Sovavim elrendezése. Ed. pr. Velence 1712.

¹⁴ Hasonlót írt Mose Ibn Ezra.

¹⁵ Cat. Libr. Hebr. in Bibliotheca Bodleiana. Steinschneider 1989 oldal.

¹⁶ U. o.

¹⁷ A Sovavim az Exodus első fejezeteinek szombatjai.

(Tikkun Chacoth w'Széder Mismaroth haHodes).¹³ Éjféli imarend és az újhold ünnepi rendje. Ed. pr. Mantua 1752.

w'Széder Mismaroth haHodes).¹³ Éjféli imarend és az újhold ünnepi rendje. Ed. pr. Mantua 1752.

Ismertebb imái és püjtjai a következők:¹⁹

-ból תפתח ערוך

Imák a hét első napjára

Imák a hét második napjára

Imák a hét harmadik napjára

Ima a hét ötödik napjára

Imák a hét ötödik napjára

Imák a hét hatodik napjára

Imák szombatra

Ima Niszan hó újhholdjára

Sátoros ünnepre

Chanukkah első napjára

Chanukkah második napjára

Chanukkah harmadik napjára

הוד מלכות יה

¹⁸ Kézirata megvan az Akadémia gyűjteményében.

¹⁹ Landshut: Amudé haAwodah. 176. o.

Tisa b'Ávra

ארים בקול בניה
נוול ננול יול

Elul hó újholdjára

S'vuothra

Hosannah Rabbah-ra

מנודרך מועיר בניך
מהורע שם האל
אל הנאדר

מלכי שלום הורמן דעונשין

יה הטוב ומקור החיים

הדרך ועוזו ידיך

ותיק ישר ומהלך התם

ישרים וכנים הליכי הדרך

הוד יוצרנו

אשא את לבבי על כפים

אבכה בלב נשבר

אדני אלהי ישראל

יוצר הכר ומקור הטוב

איל במחי נדוד דיניך

אני מפקיד וחדתי

ból-סדר התיקון

ból-תיקון שובבים

ból-סדר משמרות החודש

Különböző imkönyvekben:

Olasz ritus szerinti bűnbánó

imák virrasztás éjjelére. Velence 1762.

אור הגנוז בלובן המחשף. ban Nathan Hannover. Prága 1662. שיערי ציון

ben. Velence 1707. ספר דברי הברית

מדם בשרי ארים תרומה²⁰

d) *Homoliák, responsumok és halachikus tanulmányok.*

קול הרמ"ז (Kol ha'R. M. Z.)²¹ Zacuto hangja. Magyarázata a Misnához. Halachikus vitairat Bartinoro ellen. Szuperkommentár Obadja és Jomtov Lippmann Heller magyarázóihoz. Ed. pr. Amszterdám 1718.

Imák az Exodus első fejezeteinek szombatjaira, a (Tikkun Sovavim) שובבים²²

שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים, תרומה, תצוה

²⁰ Ez az összeállítás megközelítőleg sem pontos, mert állandóan felbukkan egy-egy új, eddig ismeretlen szefárd ritusú Z. szerzette ima.

²¹ Cat. Bad..

²² B. J.

szakaszaira (az ú. n. sovavimra). Olasz ritus szerint. Ed. pr. Velence 1712. S. Ibn Lachmisch אגרת התוכחה-jával együtt. Kühlen ed. pr. Livornó 1740.

אמת ואמונה (Széfer Emeth v'Emunah).²³ Az igazság és hűség könyve. Megjegyzések a 613 parancshoz és a 13 hitágazathoz. Ed. pr. Velence 1672.

שבוּלַת שֶׁל לֶקֶט (Siboleth sel Leket).²⁴ Kalászok. Huszonnégy szempont megvilágításában a Bibliáról Lurja szerint. Ed. pr. Velence 1655.

שׁוֹת דְּרָמָי (S. u. Th. ha'R. M. Z.)²⁵ Zacuto responsumai. Különböző halachikus kérdésekről. Ed. pr. Velence 1768.

שׁוֹת וְתִשְׁבּוּת (Széfer S'éloth uTh'suvoth). A responsumok könyve. Bragadina és Vendramina Menáchém ben Áron Polacco és Mordechaj ben S'lomoh Civitától. Ed. pr. Velence 1760.

בִּקְתִּיבַת שׁוֹת תּוֹרָה עַל דֶּרֶךְ אֱמֶת (Bik'thivath Széfer Thorah al Derech Emeth).²⁶ A Tóra írásának kabbalista módja. Válasz a krakkói rabbi kérdésére a Tóra írásáról és használandó íróeszközök helyes megválasztásáról. Ed. pr. Hannau 1716.

Glosszák²⁷ egy ismeretlen szerző Méah B'rachoth c. munkájához. Ed. pr. Velence 1663.

Előszó²⁸ Chaim Kohén Thorath Chacham c. Pentateuch kommentárjához. Ed. pr. Velence 1654.

Előszó²⁹ Azarjan Figo Széfer Binah L'ittim c. prédikációs munkájához. Ed. pr. Velence 1653.

פֶּרֶדֶס מֹשֶׁה (Pardész Mose).³⁰ Mózes kertje. Levelek, versek és példázatok, többnyire híres emberek sírjára. Ed. pr. Amszterdám 1712.

Fürst említi a Bibliotheca Judaica-ban a következőket, anélkül, hogy a kiadás helyét és idejét közölné:

²³ W.

²⁴ C. B. L. 1894.

²⁵ Cat. Bad. 1992 : Z. e. 588.

²⁶ Steinschneider azonosítja Z. kabbalista levélgyűjteményével. Állítása nyilván téves, mert az általa említett levélgyűjtemény 1780-ban jelent meg Livornóban, már pedig két kiadás ebben az időben ilyen rövid időközben nem valószínű.

²⁷ B. L.

²⁸ W.

²⁹ Cat. Bad.

³⁰ C. B. M.

כ"ף זכות (Kaf Zacut). Zacuto száz beszéde, Velence és Mantua templomaiban.

פרוש המלות (Pérus haMilothe) Terminusmagyarázat, Abiad Sar Salom munkájában lévő asztrológiai terminusok magyarázata.

פ' על הירושלמי (Pérus al ha'Jrusalmi). Kommentár a Jeruzsálemi Talmudhoz.

דרושים קצרים (D'rusim K'carim). Rövid beszédek, kabbalisztikai és dogmatikai tartalommal.

A C. d. L. 192. sz. alatt említést tesz egy héber írást és olasz gyakorlatokat tartalmazó essayról. Ed. pr. Alexandria 1766.

e) Zohar-kommentárai

תיקוני זוהר (Tikkuné Zohar).⁶ Adalék a Zoharhoz. Ed. pr. Livorno 1719.

זוהר הרקיע (Zohar haRakia).⁷ Égi fény. Chaim Vital könyvéhez írt kommentár. Ed. pr. Livorno 1785.

מקדש השם (Mikdas haSém).⁸ Isten hajléka. Nyomtatásban csak egy töredéke jelent meg Bosalgo Mikdas Melech-jében.

Fürst a fentiekén kívül a B. J.-ben említést tesz egy:

קצת פרושים על הזוהר (K'cath Pérusim al haZohar) Néhány magyarázat a Zoharra c. Zacuto írta Zohar-kommentárról is.

f) Lurja kommentárai

Kivétel nélkül csak kéziratban vannak meg.

g) Egyéb kabbalista munkái

אגרות הרמ"ז (Igaroth ha'R. M. Z.).³¹ Zacuto levelei, a kabbaláról. Ed. pr. Livornó 1780.

דרושים (D'rusim).³² Beszédek, Lurja alapján. Összegyűjtötte Zacuto egyik tanítványa. Ed. pr. Szaloniki 1786.

בית תפילד (Béth T,filah). Imaház. Imarend Lurja tanítása szerint. Ed. pr. Amszterdám 1712.

³¹ B. J.

³² C. B. L.

V. KIADATLAN MUNKÁI

a) Zohar-kommentárok

דף א' פתח ר' חוקיה כשושנה בין החוחים עיין פ' שמות (Széfer Jod'é Binah) Az értelem ismerőinek könyve. Kommentár a Genesis Zohárjához. Kezdeté:

דף א' פתח ר' חוקיה כשושנה בין החוחים עיין פ' שמות
A 33. oldalon a szerző a következő munkákat sorolja fel:
רמ"ק (Kordovero) רח"ו (Vital) וגם פ' רב א' פסי גדול בישראל שהגיה ר"ה
נר"ו בידי ספרו והוא פ' על סר' בראשית ונה ולך אין עוד וכפי מה ששה הר"ה
אומר שהיה רב שהרביץ תורה בקיץ טריפולי ממערב ושמו ר' שמעון לביא דל' והוא
הרש"ה הנזכר בדברינו

Kéziratpéldányai a következő helyeken találhatók: C. B. M. 1879; C. B. M. 1880, 81, 82, 83, 84. I. 1886. I, 1887.

ס' מוכה הרבים (Széfer M'zakkeh haRabbim). A tömeg számára érdemet szerző könyve. Kommentár a Zohar egyes részeire 7 fejezetben. Az elsőnek felirata: חלק מאמרים על התורה az utolsóé pedig: חלק מאסף מאמרים שונים A munkában lévő feljegyzés szerint 5383 Chanukkájának hétfőjén fejezte be szerzője.

C. B. L. 1892, 3. Kabbalista jegyzetek a misztériumról és a Zohar Chadash különböző fejezeteiről, Lurja tanítása szerint. Összegyűjtötte Zacuto egyik tanítványa.

C. B. L. 556, 3. Kommentár a Zoharhoz. Kezdeté és befejezése hiányzik.

C. B. M. 787. פירוש הזוהר (Pérus haZohar). Zoharkommentár. Részben kiadva Bosalgo munkájában מקדש ה' (Mikdas haSém) címmel.

b) Lurja-kommentárok

C. B. M. 805. ס' אוצרות חיים (Széfer Ocroth Chaim). Az élet kincsestárának könyve. Jegyzetek Lurja D'rus Adam Kadmon-jához. Szerkesztette Chaim Vital, írásában résztvett Reubén Spira is. U. o. C. B. L. 357, 4.

C. B. M. 806, 1. Megjegyzései Lurja Széfer haGilgulim-jára. Teljes címe:

ס' הגלגולים של האר"י הלה"ה. דרוש הנשמות, והגלגול, והעיבור, והיבום וכמה פרטים שבהם.

A lélekről, a lélekvándorlásról, a terhességről, a sógorházas-

ságról. U. e. C. B. M. 807, II. E példány végén található megjegyzés (מכתבת ידי הרח"ו Chaim Vital kézirataiból) nyilván téves, mert Zacuto írta.

C. B. M. 795, II. Jegyzetek Lurja D'rus Nismath haAdam-jára.

C. B. M. 812. מאורות נתן (M'oroth Nathan) Nátán (Spira?) fénye. I. része Lurja Kavvanoth-ját tartalmazza, Zacuto kommentárjával. U. e. C. B. M. 813, C. B. L. 1895,

C. B. L. 1894, I. Lurja töredékes jegyzetei a Pentateuchusra és a Canticum Canticorumra, összegyűjtve Zacutótól. U. e. C. B. L. 1795, 1e.

C. B. L. 1871, 2. תיקון סופרים (Tikkun Szofrim). Utasítás a Thora-tekeres írói számára, Lurja tanításai szerint, R. Jicchak poseni rabbihoz intézve. R. Jicchak válasza ugyanitt a következőkkel kezdődik.

הנה שלח אלי מנחה החסיד כמה ר"מ זכותא מוונציא הבורה ספרא מצא שמורה שהיכר בעל טוב הארץ.

U. e. C. B. L. 1890—91.

C. B. L. 1896. דרושים (D'rusim). Beszéddek. Lurja tanait magyarázó és hirdető beszédei. Zacuto különböző munkáiból egyik tanítványa gyűjtötte össze. Kezdeté: יודע הוא שהבורא ית' עלת העלות Tudja ő, hogy a Teremtő, áldassék Neve, az okok eredője.

c) Egyéb kabbalista munkái

שרשי השמות (Sorosé haSémoth). A nevek gyökerei. Kabbalista szótár. C. B. M. 854, 1. Kvadrát betűkkel írott kézirat, kabbalista magyarázatok Isten neveire, alfabetikus sorrendben.

רמז הרמ"ז (Remez ha'R. M. Z.) Zacuto jelei. C. B. M. 853. Tartalmaz kabbalista magyarázatokat a számokra 1—12, 620, különböző Isten-nevek a számokkal kapcsolatban, alfabetikus sorrendben.

רמזי סוכה (R'mazé Szukah). Tanítások a sátorról, a sátor és más rituális törvények kabbalista értelmezése. Teljes címe: רמזי סוכה ומזמור כאיל תערג C. B. L. 1892, 1. C. B. L. 1893.

כוונות (Kavvanoth). Áhítat. Tartalmaz kabbalista tanulmányokat az imákról, hétköznapiakra és ünnepekre. Jegyzetek Azarjah de Fano munkájához. C. B. M. 838, C. B. L. 1993, 9.

ס' מצדיק הרבים (Széfer Macdik haRabbim). A tömegek nevelője. Ethicokabbalistikus értekezés a Résith Chachmah alapján. C. B. L. 1417.

דרושי הסבא (D'rusé haSzabba). Az öreg magyarázatai. Tartalmaz 10 rövid fejezetből álló előadást a methapsychozis mystériájára vonatkozólag. Felirata:

C. B. M. 806, II: 807, II: 808, III: 822, VII.

דרושי הסבא בסודות הגנוזיהם (sic!) **ואחלקם על כמה פרטים**
אחד בדרך צ"ה ע"ב היות הנשמה החדשה העציונה אותה ממש
דעאלת לנו סתימא דאינא דחיי וכו' לבא בנף הנוצר שלא מתוך כוונה.

A végén a másoló megjegyzése: **ע"ב מצאתי מכתבת ידי הרמ"ז וזה"ה**
לקי"א אורח (L'kuté Oroth). Fénygyűjtemény. Rövid előadások. C. o. A. 892.

קיצור האצילות (Kiccur haAciluth). Az emanatióról. Egybefűzve Nathan Spira Széfer Maaszé B'résith-jével. C. o. A. 805.

סוד השופר (Szod haSofar). A sofar misztériuma. A másoló megjegyzése: **C. B. M. 855. שכתב מרנא הרמ"ז כיון דשם מיב**
Ugyanitt:

סדר התקיעות (Széder haT'kioth). A sofarfúvás rendje. Bevezetése:

אחר ברכת לשמוע קול שופר תכוין בשם שופר לכללות נ' דינים המצויינים כאן.
ציור העולמות (Cijur haOlamoth). Az univerzumról. Bevezetése:

האמת מורה דרכו שאעפ"י שב"ם מכוא שערים שאתה קורא עין החיים אמ' שג' לו
ששמע מהר"ב וזה"ה שבי"ע הם באחורי ענולי הנקודים.

C. B. M. 805, 2.

תשובה (T'suvah). Válasz, Binjámin Kohénnak a hozzá intézett kérdésére. Bevezetése:

הטבת לראות כמה שהקשית בדרוש מנח"א כמה שמיחס ע"ב וטעמ' לכתר וכו'.
C. B. M. 1894, 2. Zacuto későbbi glosszái a Széfer Ocroth Chaim-hoz. Összeállította egyik tanítványa.

C. B. M. 1896, 2. **לקוטים חדשים** (L'kutim Chadasim). Új gyűjtemény. Rövid előadások. Bevezetése: **ענין מה שרו"ל כל ל"ה**.

C. B. M. 1861, 2. Bevezetés az Éc haChaimhoz Többekkel együtt.

A B. J. említ egy, a következő című munkát is:

השגות הרמ"ז (Haszagoth ha'R. M. Z.) Zacuto glosszái, Nathan Spira Széfer Macath S'murim-jára,

A Magy. Kir. Tud. Akadémia birtokában lévő Kaufmann könyvtár is sok Zacuto kézirattal rendelkezik. Az eddig elsoroltak közül néhány megtalálható a következő katalogus szám alatt:

177, 252. Suda D'dajné.

181, II. J'szod Olam, Mortara jegyzeteivel.

193, I. Megjegyzések Vital Sz. Ocroth Chaim-jához.

196. Későbbi feldolgozása a Sz. Ocroth Chaim-jához.

198. Ocroth Chaim, Kol ha'R. M. Z., Likkutim.

203. Kommentárt Lurja Sz. haD'rusim-jához.

204. Sibboleth Sel Leket.

415. Tikkun Chacoth.

459. Levelek, versek, imák.

537, I. J'szod Olam és versek.

534. Tofte Aruch.

151, 152, 157, 158, 159, 160, 581, 582 olasz rabbik responsum-gyűjteménye, köztük több Zacutótól

314—327. Olasz prédikációs gyűjtemények, közöttük Zacuto beszédei is.

A Fer. Józs. Orsz. Rabbiképző gyűjteményében is van egy J'szod Olam kéziratpéldány. Ennek a gyűjteménynek a mi szempontunkból azonban sokkal értékesebb része Zacuto mintegy hetven levelet kitevő levélgyűjteménye. Erről a következőkben még bővebben beszélünk.

Fürst a B. J.-ben Z. következő kiadványait említi még:

נחלת צבי (Nach'lath C'vi) Zwi Hirsch ben Joszéftól. Ed. pr. Velence 1661.

כלי פז (K'li Faz) Sam. Lauadatól. Előtte egy vers. Ed. pr. Velence, 1657.

ילקוט שמעוני (Jalkut Simeoni) Abrahám Gedaljah B'rith Avraham c. kommentárával. Ed. pr. Livorno, 1660.

VI. KIADATLAN LEVELEI

Az előzőkben közölt — és feltételezésünk szerint korántsem teljes — bibliografiai gyűjtemény alapján teljes joggal sorozhatjuk Zacutot az alkotó tudósok közé. Bár munkásságának főrészt a kabbala töltötte ki, mégis nem egyszer túllépve annak határait, a zsidó tudományok majd mindegyikében találunk tőle kisebb-nagyobb tanulmányokat és könyveket. Tanításait és gondolatait nem a templomi szószékről, hanem az iskola katedrájáról hirdette és legtöbbszörre ő maga, esetleg tanítványainak egyike, azonnal írásba is foglalta. Alkotásainak méltatása és azoknak tudományos kritikai bonckés alá vétele nem tartozik értekezésünk feladatai közé. Amit az eddigiekhez — a kép teljesebbé tételéhez — hozzá szándékozunk tenni, az egyéniségének ismertetése magánlevelei által.

Levelezése nagyon kiterjedt volt. Érthető, mert a világ minden tájáról fordultak hozzá kérdésekkel és Ő ezekre minden esetben írásban válaszolt. Leveleinek nagyrészt még korábban, némelyeket már csak később adták ki. A fentiekből — mert mindegyik levél egy-egy hittudományi kérdést tárgyalt — természetes ez a nagy érdeklődés levelei iránt.

A Rabbiképző kéziratárában mintegy 65 eredeti levelét őrzik. Hitelességüket nem csak az egykorú papíryanag, de a mindegyiken fellelhető Mose Zacuto (héber betűkkel) vagy M. Z. feliratú pecsét is igazolja. Levelei, — a papírtörésből tisztán felismerhető, — három részre voltak összehajtván és két behajtott végüket a pecséttel zárta le. Levelei — egy kivételével — mind legkedvesebb tanítványához, a későbbi szívbeli jóbaráthoz, R. Binjámin Kohénhoz szólnak.

E levélgyűjteményt a Rabbiképző egyik régebbi könyvtárosa már rendezte. Összevetve a kiadásban megjelentekkel megjegyezte, hogy melyek azok, amelyeket lemásolva már megjelentettek. A Rabbiképző birtokában lévő kiadatlan leveleinek a száma ezen rendezés adatai szerint 27. Ezek közül igyekeztem kiválasztani azokat, amelyek a fenti célnak leginkább

megfelelnek. Sokat terjedelme miatt, másokat pedig tartalmi nehézségei miatt voltam kénytelen elhagyni. Ezek ugyanis — minthogy majdnem teljesen a Zohar idézeteiből és azoknak formailag és hangulatilag megfelelő mondásokból állanak — érdekességben nem jelentettek volna annyit, mint amilyen nehézséggel kommentálásuk járna. Leveleinek legjellemzőbb sajátossága, hogy jóformán a megkívánt értelem szerint összeállított bibliai és talmudi versek, mintegy igazolva írójuk hatalmas tudását. Sok olyan részlete van leveleinek, amelynek fordítása kabbalista tartalma és jele miatt jóformán lehetetlen. Ezeket a helyeket többnyire a széljegyzetben igyekeztem megmagyarázni.

Kétségtelenül az első levele a legjelentősebb, mert eldönti azt a vitát, hogy miért mondott le palesztinai utazásáról. Az itt közöltek közül hasonlóan érdekes az is, amelyben a kor rabulisztikája és szőrszálhasogatása ellen kél ki.

Jellemző tanúja korának az a levele is, amelyben fogságba ejtett testvéreinek kiváltását kéri. Ez időtájt ugyanis eléggé népszerű foglalkozása volt a váruraknak, hogy a biztos váltásdíj ellenében elfogtak és bebörtönöztek ártatlan embereket.

A leveleket tartalmi és nem időrendi szempontból csoportosítottam.

力

דורס טוב לעמו ובישראל צדק שמו יבן לקיו שמו.

১৯৪১ খ্রিঃ

[illegible]

שמואל בן מנחם

משה בן עמר חורבני ז"ל

Zacuto levele Binjámin Kohénhoz

אהובי חביבי קירות לבי¹ חכם עדיף מנביא² נר"ו.

דרך איש ישר לפלס נתיב³ אורחותיו ולא למראה עיניו ישפוט⁴ מהלכיו בשפר
הכונות ועצה ה' ומחשבותיו נכונות רק לשמו כי לא יתקיים בו האדם יראה לעינים
זה⁵ ללבב⁶; את זה ראיתי ואספרה אליך הידיד והאמינהו באמונת נפשך הטהורה,
ואל תשתומם על המראה⁶ ולא תצטער על היסופי הזמנים כי לא לאדם דרכו
להכביד לבו כאשר עיניו יחזו יבחנו דבריו שקולים במאזנים מעויין בתחלה לפי דעתו
ואחרי כן יתחדשו לו מפריעים רבים.

דע חידיד הנאמנה כי כל מורשי לבבי⁷ היו מעותדים⁸ ללכת לארץ הקדושה
וכאשר היה לבבך נכון עמי.⁹ אבל בדמויני לא שיתיי ולא עלתה על לבי מה שראיתי
ושמעתי קול הסאון הגדול¹⁰ והמולת רבת בני המון¹¹ הקק"י הלזה ואנקת נאקת
ראשיהם ומנהיגיהם ועליהם עלה עצה קול שועת בעלי התורה כמהר"ר חיים טרוני
וכמהר"ר יהודה גבריאל אשר יחד כולם גם סבבני מנוחה הדריכוני באמרים אצלי כל
היום¹² על מי תשוש מעט הצאן ומי יקים דגל התורה וירם גם העיון ויתמוך כבוד
הלומדים וכאלה רבו כמו רבו דברים המדברים ומשברים לב האיש מרגיש.

ונספ עוד כבוד אחיך יצ"ו אשר אלצני בדבריו לאמור כי גם קהלך הקדוש
יצ"ו מתמרמר מאד על פרידת דתך וכמעט מתרעמים עלי בחשכם כי אנכי העירותיך¹³
לנסוע מאתם ושבניו היקרים יצארו בלי מחסה אם יסור צלך מעליהם.¹⁴

ואל אלה חברו מקרים פרטים להוסיף קצבון¹⁵ להכריע¹⁶ מסבת זוגותנו מב"ת¹⁷
כי שר"י מלאה שחין רע אשר לא תוכל¹⁸ להניע ידיה לאחוז בדבר. וגם שר"ך כעת
היה¹⁹ היא בתוך שלושים וחוששני לי מחטאת פיקוח נפש יתר על כבר העול גדול

¹ Jer. 4:10 קירה tulajdonképpen gerendát jelent. Itt (átvitt értelembe) = szívembe zárt.

² Meg. 3a alapján.

³ Ps. 78:39

⁴ Jes. 11:3

⁵ I. Sám. 16:7

⁶ Dáv. 8:27

⁷ Jób 17:11

⁸ עתר = elkészülni קל-ban nem használatos.

⁹ Ps. 78:37

¹⁰ Szójáték Jes. 9:1 és Jes. 66:1 alapján.

Szívembe zárt kedves Barátomnak, ki a prófétánál is bölcsőbb!

Az igaz ember szokása, hogy előbb kitapossa útjának ösvényeit és nem ítél a látszat szerint, útjait alaposan meggondolja. A gondolatokat ugyanis csak Isten ismeri és csak Rá nem vonatkoztatható az a mondás, hogy az ember a látszat szerint ítél, de az Isten a szívekbe lát. Ezt állapítottam meg és közlöm Veled, hidd el tiszta lelked hűségével. Ne csodálkozz a történeteken és ne bosszankodj az idők forgandóságán. Főlélegesen ne terhelje meg sohasem az ember az ő szívét. Ha valamit meglát, megvizsgálja és mérlegeli, elképzelése szerinti elhatározásokra jut, de aztán állandóan új nehézségek merülnek fel. Elhatározásait így gyakran keresztezik zavaró momentumok.

Tudd meg Igaz Barátom, hogy szívem minden dobbanásával felkészültem Szentföldi utamra, mint ahogy Te is felkészültél arra. De nem gondoltam arra, amit most módom van tapasztalni, hogy t. i. községem tagjai és vezetői kétségbeesve zugolódnak elhatározásom miatt. Különösen az írástudók, Chaim Troni és Juda Gabriél, akik együttesen körülvettek engem, meg akartak nyugtatni, azzal érveltek, hogy kire hagyom kicsiny nyájamat, ki fogja felemelni utánam a Thóra zászlóját, lobogtatja magasra a gondolkodás lobogóját és ki ad majd tekintélyt a Tannal foglalkozóknak?! És sok ehhez hasonlót mondtak, ami bizony megtöri az érző ember szívét.

Elhatározásom kényszerű megváltoztatásához hozzájárult testvéred is, közölve velem, hogy a Te községed is nagyon elkeseredett tervezett távozásod miatt és ellenem zugolódnak abban a hitben, hogy én buzdítottalak erre. Felhozta továbbá azt is, hogy eltávozásod esetén az ő gyermekei, kiket Te segítettél, minden támasz nélkül maradnak, ha oltalmazójukat elveszítik.

De döntő tényező volt feleségeink állapota is. Enyémnek kiütésekkel telt a teste úgy annyira, hogy kezeit sem tudja felemelni, hogy bármit is megfogjon. A Te feleséged pedig

¹¹ Szójáték II. Sám, 17²⁷ alapján.

¹² Ps. 42¹¹

¹³ Jes. 46¹³

¹⁴ Num. 14⁹

¹⁵ *γολλυσον*

¹⁶ Ker. 5a

¹⁷ ראשי חבות) מנשים באהל תברך Jud. 5²⁴

¹⁸ Dent. 28²⁷

¹⁹ Gen. 18⁴

להטלטל כאשר לא נסתה בדרכים ובאניות וילדה קמנה על זרועותיה. הן אלה הסבות שנים שהן ארבע²⁰ שני הכללים ושני הפרטים אשר הספיקו ספקותיהם להפנותי לצד החמור ולכלתי הוצא כהיום מחשבותינו אל הפועל ומובטחני בחדר עליון יעלה לרצון לפניו טוב הכונה שהוא בייחוד פנויה לעבודתו, ועליו נשליך ירבינו²¹ ואחיינו לפניו ינחמי במענלי צדק למען שמו²².

כי עוד היום גדול²³ ואין מעצור בידו²⁴ להמציא מראה האופנים הנכונים באשר יציץ וישגח לטוב לנו ואולי כי הוא גלגל גדולים אלה להיות גדוי לפניו שעדיין לא הושלם תיקון פיזורנו בח"ל (בחוצה לארץ) לכן בני יקירי חוק ויאמיץ לך בו בתורתו ואת זה תעשה כאשר אעשה גם אני להפנות מעסקי צבור הכלתי מוכרחים והשקט לשקוד על לימודיך בפרט בחכמה אשר חלק לך אלוקים²⁵ חלק בם ואם יקשה עליך לעיוב נות צדקך לזמן מה, הלא נתן לך ה' קנה חכמה להשמיע בקול הקולמוס²⁶ איזה ספיקות אשר יולדו לך כי הנה מבטיחך שאפנה מכל עסקי להשיבך על נכונה כיד צורי הטובה²⁷ עלי ובוה אישימה קנצי למלים²⁸ ואוחילה לאל אלים ינהלנו בשביאי תורתו הסלולים ויזכנו לחדש בה תלי תלים²⁹ ולהוסיף זכיות ומהללי מהללים ינצרנו ממקרי חולאים וחבלים ויפן אלינו ברחמים גדולים.

מנטווה סדר ושנת והוצאת להם³⁰ מים
אשר לכל חפציק המצא ימצא כאב את בן ירצה.

ליד מעלת תהלת החכם המושלם כמהר"ר בנימין כהן נר"ו יאיר ויוהר: Cime
ק"ק אלכסנדריא יע"א

²⁰ Sab, 2a; Sewuoth 2a

²¹ Ps. 55²³

²² Ps. 23³

²³ Gen. 29⁷

²⁴ I. Sám. 14⁶ alapján.

²⁵ Dent. 4¹⁹

²⁶ Toszef. Sab, 8.

²⁷ Nech. 2⁸ alapján.

²⁸ Jób 18²

²⁹ Men. 29b.

³⁰ Num. 20⁸

csak most kelt fel a gyerekágyból és jobban félek az élet-veszélytől, mint a vándorlás nehézségeitől, tekintve, hogy nem szokott hozzá gyermekkel a karján utazni és hajózni, nagyon félttem Őt a veszélytől.

Ez a két, azaz négy ok, két fő- és két mellékszempont elégségesek voltak eredeti terveink megmásmítására. Bizom azonban a Mindenható kegyelmében, hogy abbeli szándékunkat, hogy imádására és szolgálására fordítjuk minden tevékenységünket, kedvesnek fogja találni. Szükségleteinket Reá bízuk és kérjük, hogy vezessen bennünket az igazságosság útján Neve dicsőségére.

Az idő még nagy. Nem lehetetlen, hogy megtalálja még Isten a módját, hogy számunkra kedvezővé változtassa. Lehet, hogy e gátló okokat Ő idézte elő mert tudja, hogy még nem tisztultunk meg szétszóratásunkat okozó bűneinktől.

Ezért kedves fiam, légy erős! Foglalkozz teljes erőddel a Tóránkkal. Igyekezz megszabadulni a nem feltétlenül fontos ügyektől — én is így teszek — és törekedj szorgalmasan tanulni, különösen abban a studiumban, amelyhez Ő tehetséget adott neked. Ha nehezedre esik lakásod elhagyni, módodban áll a felmerült nehézségeket velem írásban közölni. Igérem, hogy szabaddá teszem magamat minden elfoglaltságtól, hogy válaszolhassak neked aszerint, hogy Isten segítségemre lesz.

Ezzel befejezem soraimat könyörögve az Istennek Istenének, hogy vezessen bennünket a Tóra kitaposott ösvényein, érdemesítsen bennünket arra, hogy nagyon sokat alkothassunk és dicsőíthessük Őt, szaporíthassuk érdemeinket és őrizzen meg bennünket a különböző bajoktól és betegségektől. Fordítsa felénk orcáját hatalmas irgalommal.

Aki minden kívánságot teljesíti, mint apa, aki szereti gyermekét

Móse ben Mordechai Zacuto

Mantua, 1680 Set.: Fakassz nekik vizet.

Cím: A kiváló tudósnek, mindannyiunk tanítójának és mesterének: R. Binjámin Kohen-nak, Alexandria

הבן בחכמה וחכם כבינה יקר רוח איש אמונה נגטרדה רחמנה.

ערבים עלי דברי¹ דודי זכרונותיך והיו בהוייתך ובכל לשון שאתה משמיע² המה לי לששון כי רק עיני ולבי כל הימים על דברי הבשורות הטובות מצב מושבך ושלוש ביתך ובכל אשר לך כן ירבה וכן יפרו³ חסד עליון על מדת טובו עמך לאורך ימים.

וגם ראיתי את הלחש⁴ אשר שלחת אלי דברי אהובנו הנאמן כמהר ר"ש באק נר"ו בהיתר הוצאת ההרצנים והזגים ע"י גוי ואין דעתי נוחה בהם ככל ועיקר כאשר עינך תחנה בתשובתי עליהם ומובטחני בחסידותו שיאמר על אמרי דין הניין ל⁵ ויגדל בסברות המוסדות על אבני תהו ויבחר בתיקון כי הדר הוא לכל חסידיו⁶ והקולות יחדלון והברת חילוק הזמנים לא תהיה עוד⁷.

ואף גם זאת⁸ במה שהודעתני מהיות נמנע כעת בואך להתגורר פה עזנו הצר לי מאד⁹ כי אנכי הולך ערירי¹⁰ בארץ הלזו ועקר מן העיקר שהרי גם חברך הנאמן הקרוב אלי כמעט רחק ממנו וכל ישעו וכל חפצו¹¹ באותו החבר הטוב לו, יאבה ה' ברחמי לקיימך באמתו כאשר הוריתיו, ולא יסור ממנה.

וכעת אין לי חידוש להשמיע רק אעיתר ואפניע בצור¹² עליון רב להושיע חיים ארוכים אליך ישפיע ושכר רב טיבו עליך יביע בסדר אור ישר כארונות אביע אותך ואת ביתך ישקט וירגיע ובצחצחות נפשך ישביע¹³.

מנטוה ס' קח נא את ברכתי אשר הובאת לך שנת פרוה תפרה ותגל¹⁴

כאב את בן ירצה

משה בכה"ר מרדכי זכית ולה"ה

¹ Ps. 104³⁴ alapján.

² Megilla 17a

³ Ex. 11² alapján szójáték.

⁴ Ex. 3⁹

⁵ Gen. rabba sech. 9.

⁶ Ps. 149⁹

⁷ Ex. 9²⁹ alapján szójáték.

⁸ Lev. 26⁴⁴

⁹ Ruth 1²⁰ alapján.

¹⁰ Gen. 15²

¹¹ II. Sám. 23³

¹² a L. IV. levél 1. jegyzet.

¹³ Jes. 58¹¹ alapján.

¹⁴ Gen. 33¹¹

¹⁵ Jes. 35²

Óvja az Irgalmas azt, aki értelmes a bölcsességben és bölcs az értelemben, értékes szellemű és őszinte férfiú!

Jólesett nékem megemlékezésed, Barátom. Bármilyen nyelven közlöd azokat velem, örömömrre szolgálnak, hiszen szívem és szemem mindig jó állapotod és családotod jó helyzetéről szóló híreket várja. Így legyen ez továbbra is. Gyakoroljon Isten Irántad kegyet, túlzott mértékben sokáig.

Láttam R, Simson Bok barátunk megállapításait, amiket közöltél velem a szőlőmagnak és héjjának szombaton másvalású által való kiszedése ügyében. Nem találom helyesnek azokat, amint válaszomban is láthatod. Bízom jámborságában, hogy szavaimat helyesnek találja és meg fogja vetni azokat a légből kapott szőrszálhasogatásokat. Helyreigazítással igyekezni fog majd ezt jóvátenni, ahogy az egy jámbor férfihez illik. E hangok azonban majd megszűnnek és e kor üres nézeteltérései is el fognak tűnni.

Közlésed, hogy most nem áll módodban ellátogatni hozzám, nagyon szomorúan érintett. Nagyon egyedül érzem magamat itt, mert meghitt barátod is, aki pedig olyan közeláll hozzám, távol van, minden vágya és kívánsága a kedves barátja. Vajha megtartaná Isten Őt igaz hitében és nem hagyná el azt, amint én tanítottam.

Egyébként nincs semmi közölni valóm. Kérem a Magasztos Teremtőt, Aki nagy a segítségben, hogy adjon Neked hosszú életet és részesítsen nagy jutalomban. Lásson el minden jóval és nyugtasson meg Benneteket. Árasszon el Tégedet és családotod barázdás fényének sugarával.

Mantua 1679. Set.: Fogadd ajándékomat, melyet Néked küldtem.

Mint apa, aki szereti gyermekét.

Mose ben Mordechai Zacuto

הבן יקר לִי ישמרהו¹ הצור המפלא.

ידעתי בני ידעתי² כמה כמה לבבך הישר למצוא הפיץ ה' בכל מצוה שהומן
גרמא³ ובפרט בשל פדיון שבויים כי רבה היא⁴ ועל הכל להציל שלש נפשות בעלי
חורה ומיט⁵ אשר נפלו בידי אדונים זרים ואכזרים כאשר עיניך תחזינה מישרים⁶
בכתב אחת אשר ביד כבוד החכם הנכבד כמה"ר יעקב אשכנזי נר"ו והוא אח טוב
לאחיו הגדול הנשבה עם שני בניו יען עזב את שלתו וכבוד מנוחתו⁷ וישם לדרך
פעמיו⁸ לפקת על פדיונים ובכל מקום ומקום יקבלוהו בכבוד ויעשו את המוטל עליהם
לכן ידידי צא נא בנינו⁹ ובנין טיב טבעך הטוב ועשה עמו חסד כאשר חמצא ירך
לעשות¹⁰ ולהעשות את אחרים כי השכר הרבה ולאו כל שעתא ושעתא מתרחיש¹¹
כותיה.

ואנב ארחין אישיב בקיצור לאשר חורת להקשות אלי במה שהשיבותיך עמי
מאמר הוזהר והיטבת לראות אבל דע לך ידידי דאנב שיקפא¹² לא דקדקתי בענין
אך האמת הוא שצווי המשכן היה קודם עליית מרעיה¹³ בפעם הראשנה והכי איתא
בפ' משפטים קכ"ו א' ובהיה שעתא אתכשרי למהוי בנייהו מקדשא ע"ע ומאו הריומו
כולם כל הזהב שהיה בידם וכו' והכל פשוט ונכון.

הגדל נא חסדך עם כבוד השליח לכתוב אל מע' כמהר"ר יוסף חיים נר"ו
שישים עין חמלתו לטובה על עסק מצותו וכמו כן למע' כמהר"ר שמשון בלק נר"ו
כי ידעתי כי אנשי חסד המה ודברייך יעשו פרי בעתו¹⁴ והיה לך מאת צור עולם
מעשה הצדקה שלום¹⁵.

מננוה יע"א כ"ד לסיון ס' יגדל נא כח שנת טובך.

כאב את בן ירצה¹⁶

משה בכה"ר מרדכי זכות זלה"ה

Cime : הני מילי מהכא להם¹⁷ ליד איש ישר ותם

מע' החכם הנע' כמהר"ר בנימין הכהן נר"ו

בק"ק אלכסנדריא (אלכסנדריא ?)

A borítólap címezése: Menjen ez a levél az egyenes, okos
és kiváló R. Binjamin Kohenhoz, Alexandria.

¹ Jer. 31²⁰

² Gen. 48¹⁹

³ Kidd. 29a

⁴ Gen. 18²⁸; Eszter 1²⁰

⁵ ראשי תיבות: = ומעשים טובים

⁶ Ps. 17²

⁷ Jes. 11¹⁰

⁸ Ps. 85¹⁴

Kedves Fiamnak! Őrizze meg a csodákat Teremtő!

Tudom, fiam, milyen nagyon akarja szíved teljesíteni Isten kívánságait, bármilyen parancsra vonatkoznak is azok. Különösen azonban a foglyok kiváltásának magasztos törvényét.

Jelenleg éppen három írástudó és jámbor férfiú kiváltásáról van szó, akik kegyetlen urak kezébe kerültek, amint ezt látod egy levélből, amely a böles és tekintélyes R. Jákob Askenázinál van. Ő jó testvére bátyjának — akit két fiával együtt elfogtak — hiszen elhagyta békés otthonát, útnak indult, hogy gondoskodjék kiváltásukról. Bárhová ér, fogadják Őt tisztelettel és tegyenek eleget kötelességeiknek. Ezért Kedvesem járj el érdekében miattam és a Te jóhíred öregbítése miatt. Tégy vele kegyességet Te is barátom, mindent amit Magad és mások által megtehetsz, mert a jutalom nem marad el és nem mindig kínálkozik ilyen jótettre alkalom.

Röviden válaszolok mellékesen válaszomra vonatkozó kérdésedre a Zohar alapján. Igazad van. De tudd meg, Kedvesem, hogy sietségemben nem ügyeltem eléggé a dologra. Az igazság az, hogy a Szentély felépítésére való felszólítás Mózes első hegyremenetele előtt történt. És így található a Zoharban is, Mispatim sc. 136a-ban: „és ebben az időben méltókká lettek, hogy köztük lakozzék a Szentély örök időkre. És ez időtől mindannyian odaajándékoztak minden náluk lévő aranyat, stb.“ Mindez pedig természetes és helyes.

Légy kegyes a megbizottal szemben, írd R. Jozsef Chaimnak, hogy kísérje Ő is figyelemmel és legyen segítségére. Hasonlóan Simson Valknak is. Tudom, hogy irgalmas emberek és szavaid eredményesek lesznek.

Jótetted jutalma jólét és béke lesz a világ alkotójától.

Mantua 1677, Szivan 24-én. Növekedjen erőben.

Mint apa, aki szereti gyermekét.

Mose ben Mordechai Zacuto

⁹ miatt = בָּנִין Jalkut Jetro 268 alapján.

¹⁰ Eccl. 9¹⁰

¹¹ Meg. 7b.

¹² Sab. 30b.

¹² מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם: ר"ת

¹⁴ Ps. 13

¹⁵ Jes. 32¹⁷

¹⁶ Prv. 3¹²

¹⁷ Szójáték: Pes. 51a és Szanh. 5a alapján.

בני יקירי חביבי והוא כלביא חכם עדיף מנביא נר"ו.

ממחרת יום הכפורים בנקל מעלי קצת היסורים, כי השביעוני ממרומים¹ חשתי להקדימך במנחת ביקורים לקבל אור פניך הטהורים בזהר החסדים המאירים בטוב חבלך אשר עבר בין הגורים² והחתימך בספר צדיקים וישרים וס' חיים טובים וברוכים.

נא ידידי העתר בעדי³ כי סר כחי⁴ ותפעם רוחי⁵ כי גדל מאד מרי שיחי⁶ אולי יתעשת האלקים⁷ להעלות תעלה⁸ לחבלי ולהעמיד במישור רגלי⁹ ולהבריא עווי וחילי ולרפאת עיני אשר חפץ החלי, ואם אלקי ישוב וירצני¹⁰ ולבריאותי ישיבני לכל חסדך תמלאני כי רק עליך דעתי וסני כל מעיני לבלתי סור¹¹ שמעתך מנגד עיני ולא אוכל להאריך באמרים שונים כי עוד המוחושים מכאיבים ומענים.

אוחילה לאדון האדונים יוסף לך רבות בשנים ויברכך בכנים ובני בנים חיים וקיימים ונאמנים דשנים ורעננים¹².

מנשוה ס' ה' בדרך ינחני¹³ ש' אמית מארץ תצמח¹⁴

אשר לכל מאוייך ימצא כאב את בן ירצה.

משה בכה"ר מרדכי זכות ולה"ה

¹ Thr. 3:5 alapján.

² Gen. 15:7 szójáték.

³ Ex. 8:24

⁴ Jud. 16:17

⁵ Dan. 2:3

⁶ Job. 23:2

⁷ Jon. 1:6

⁸ Jer. 30:13

⁹ Ps. 26:12

¹⁰ II. Sám. 24:23 és Mich. 7:19 alapján.

¹¹ Jer. 32:40

¹² Ps. 92:15

¹³ Deut. 32:12

¹⁴ Ps. 85:12

Kedves szeretett Fiam, aki olyan, mint az oroszán, még prófétánál is bölesebb!

A kiengesztelődés másodnapján, amikor fájdalmaim kissé enyhültek, mert már elégnék találták az égben, sietlek meglátogatni és megelőzni Téged levelemmel.

Meglátogatni tiszta orcád fényét, amely árad a fényben annak örömeiben, hogy Isten jó osztályrészhez juttatott, az igazak, a jámborok, jók és boldogok könyvébe bejegyzett.

Kérlek Barátom, könyörögj érettem, mert erőm elhagyott, megrettent a lelkem és nagy az én panaszom. Hátha elhatározza Isten, hogy meggyógyítja sebeimet, megveti egyenes helyen lábaimat, meggyógyítja szemeimet, amelyeket kedvel a betegség. És ha az én Istenem újra kegyeibe fogad és visszaadja egészségemet, úgy teljesíteni fogom minden kívánságod, mert hiszen Te vagy minden gondolatom és vágyam, hogy sohasem maradjanak el a Rólad szóló hírek.

Nem áll most módomban hosszasan írni, még fájók a sebek és kínzóak.

Könyörgöm az Urak Urának, adjon Neked még sok évet, áldjon meg hosszú életű, igaz, pompázó és viruló gyermekekkel és unokákkal.

Mantua 1681. Sct.: Az Örökkévaló egyedül vezetett.

Aki minden óhajodat teljesítené mint apa, aki szereti gyermekét.

Mose ben Mordechai Zacuto

יקר רוח איש תבונה¹ שואף זורח² הוא מזוי השכינה ננטריה רחמנה.

הן יראת אלקים ואהבת האדם העירו את לבבנו היום לבוא ולהראות לפני כבודך באותות שמים³ על דבר אשר אנה ה' צידך⁴ מעשה רב ועצום. למען יישב צדך ולבנוך אחריו עד עולם⁵. כי הנה שמועה שמענו (ויצר לנו) את כל התראה אשר מצאתך בירידתך מנכסך עד הוכרחת להשמש מבלתי יכולת לשלם חובותיך לאשר נשו בך, אך אשר יהל את רוחנו הוא פרט מפורט לנו, זר ומזר⁶ לא יאמן כי יסופר⁷ הנה הנו שאחד מיוחד מבעלי חובך הוא מעלת תהלת נוסך הנגש אל ה' צדיק באמונתו⁸ ובתורתו אומנותו⁹ כבוד הח' בנימין כהן נר"ו, אשר נתחייבת לו סך גדול מדמי הגדוניה, אשר נתנה לך עם הכבודה אחותך מבית, ואתה השיבות את צבך¹⁰ לשלם לכמה נושים ואותו נשית¹¹ והשלכת אחרי גוך¹², ולא עוד אלא שבתחלה הבטחת אותו וייחדת אליו קצת אכנים טובות להשתלם בהן מקצת חובך ואחרי כן הסיבות¹³ אותן לנושים אחרים. ונוסף עוד הולה אשר שאלת מאתו להיות עליך ערב על חלק ממשואותיך ועודו עד הנה נלכד במוקש הערבנות, כי לא שמת נפשך ורוחך לפיטרו ממנו!

תחת שלש אלה נגזר¹⁴ נפשנו ובעינינו יפלא הרבה והרי הוא מן המתמיהין¹⁵ אשר ע"כ חלה עלנו חובת האזהרה הזאת, כדיבור המתחיל בסדר בקשות, כראוי לאיש נכבד וירא ה' אשר כדרכך אחלינו יכוננו¹⁶ לפניך לחקן את המעוות¹⁷, מלבד חובך הגמור להחזיר ממון לבעליו עוד יצטרף אליו פועל כבוד ונוסף כי בעל אחותך הוא ומבשרך לא תתעלם⁸. והחוט המשלש לו במהרה ינתק¹⁹ היותך גורם ביטול תורתו

¹ Prov. 17²⁷

² Ecl. 15⁴⁶

³ A Hagadah-ból,

⁴ Ex. 21¹³

⁵ Dent. 12²⁸

⁶ Ps. 69⁹

⁷ Hab. 1⁵ alapján.

⁸ Hab. 2¹

⁹ Shabb. 11a

¹⁰ Ecl. 11⁹ alapján, esetleg הסבות és I. Reg. 18³⁷

¹¹ Jer. 23³⁹

¹² I. Reg. 14⁹

¹³ L. 10. jegyzetet.

¹⁴ Prov. 30²¹

¹⁵ Men. 40a

¹⁶ Ps. 119⁵

¹⁷ Ecl. 7¹³; 1¹⁵

¹⁸ Jes. 58⁷

¹⁹ Ecl. 4¹²

Az értékes szellemű értelmes férfiúnak, aki merít a glória fényéből, óvja meg az Irgalmas!

Az Istenfélelem és emberszeretet indította meg ma szívemet, hogy e két motívummal jelentkezsem Előtted abban a nagy és súlyos ügyben, amelyet az Isten adott kezedbe, hogy Neked és gyermekeidnek jobb sorotok legyen egész életetekben. Hírét hallottam (és nagy fájdalmat okozott) azoknak a bajoknak, amelyek Téged értek, hogy annyira tönkrementél anyagilag, hogy nem tudtál kötelezettségeidnek eleget tenni. De ami legjobban fájt nekem, az az a különös és furcsa, számomra szinte hihetetlen tény, hogy azok között, kiket kielégítetlenül hagytál, van a kiváló sógorod, aki Istenhez közel áll, hitében igazságos és tanulás a mestersége: Benjamin Kohén. Tartozásod irányában igen nagy, tekintettel arra, hogy növéreddel kötött házassága alkalmából kapott hozományát elkérte tőle. Te sok hiteleződnek fizettél, de róla megfélelkezteél és mellőztél. Eleinte kijelöltél számára drágaköveket, biztattad ugyan, hogy adósságad egy részét ki fogod fizetni, de pénzedet más hitelezők kielégítésére fordítottad. De elkövetted ezenkívül azt a hibát is, hogy jótállóul kérted fel őt adósságaid egy részére. Ennek a hátrányát még most is érzi, mert Te nem igyekeztél őt ettől a tehertől megszabadítani.

Ezek a dolgok nagyon súlyosan érintették a lelkemet és nagyon furcsa és érthetetlen számomra az egész eset.

Ezért kötelességemnek tartom Téged felszólítani az Istenfélőt megillető tisztelettel, hogy hallgasd meg kérésemet és orvosold a hibát. Attól függetlenül, hogy kötelességed a pénzt, bárkié is az, tulajdonosának visszaadni, fennáll az a magasztos tényező is, hogy rokonod ő és „rokonodat ne hagyd el“. Ez a hármas fonal hamar szétszakad, tekintettel arra, hogy megzavarod tanulásában, amely leköti nappalját és éjjelét. Mert a nyugodt tanulás lehetőségét csak a biztos anyagi létalap adja meg.

Mindezekért bízom könnyörületességedben, értékes egyéniségedben és Istenfélelemedben, amelyet mindig szemeid előtt tartottál, hogy igyekezni és sietni fogsz eleget tenni kötelezettségednek és nem kényszerítel egy másik *figyelmeztetés* küldésére, „mert nem fogok nyugodni“ mindaddig, amíg ez ügyet nem rendezed, hogy kielégítsd testvéreidet.

יהנה יומם ולילה²⁰ הלבא בכיסא תל"א²¹, הנה כי כן בטחתי החסדך ויקרתך וביראת
ה' אשר על פניך²² מעולם, תמהר ותהיש עשיה לשמיעה²³ דבר תכריחני לשוב
ולחכבד סדר האזהרה אחת כי לא אעונך ולא נשקוט עד כלותך הדבר באופן נאות
אשר יתפיים אחיך בו עריך השלכתי את יהבו ובצפייתנו צפינו תשים כל דבך
לדברנו ותהיה האהבה מככללת השורה²⁴ הישרה על הדין ועל האמת ועל השלום²⁵.
והיה שכרך כי ישיש ויצין ה' עין חסדו עריך והשיבך על כנך הראשון²⁶ ברוב הצלחה
והרוחה וברכה ערוכה בחדוה ושלום.

מנמוה ס' והמשפט לאלקים הוא²⁷ שנת זכ"ת.

אוהב טהר לב²⁸

משה במה"ר מרדכי זכות זל"ה

Szükségeit Rád bízom és reméljük, hogy megszíveled
a szavaimat és szeretetben eleget teszel a törvénynek, az igaz-
ságnak és a békének. Jutalmad az lesz, hogy Isten is könyörü-
letes lesz irányodban és visszahelyez régi állapotodba, sok sze-
rencse és áldás közepette.

Mantua 1673 Set.: Az ítélkezés az Istené.

Szereti a tiszta szívűeket:

Mose ben Mordcháj Zacuto

Érdekes, hogy e levelet hitelességének és eredményessé-
gének öregbítésére ellenjegyeztette a következő szöveggel:

לתורה ולתעודה לא קבלת דהתערם, ומבשרך לא תתעלם
כלא חשיב שלמה בכמ"ר בנימן ז"ל.

²⁰ Ps. 12

²¹ Ber. 24a

²² Ex. 20²⁰ alapján.

²³ Ex. 247 és Cant. r. sv. 12d

²⁴ Szójáték Gen. r. sc. 55, 54d alapján.

²⁵ Aboth

²⁶ Gen. 40¹³

²⁷ Deut. 17

²⁸ Prov. 22¹¹

RÖVIDITÉSEK

- B. J. = Ben Jakob
- Z. e. = Zedner: Catalogue of British Museum
- F. = Friedberg: Beth Eked Sz'farim
- B. d. L. = Catalogue des Manuscrits et Livres Rares Hébraïques de la Bibliothèque du T. T. de Livourno
- C. o. A. = Catalogue of Hebrew Manuscripts in the collection of Elkan Nathan Adler
- C. B. L. = Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library, Neubauer,
- Cat. Bod. = Catalogus Librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana. M. Steinschneider.
- C. B. M. = Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum, by M. Margoliouth.
- B. H. = Fürst: Bibliotheca Hebraica
- N. B. W. = Die hebräischen Handschriften in National Bibliothek in Wien

VII. IRODALOM

- Oczar Jiszaél, New York, 1912, IV. 228. o.
 Jüdisches Lexicon, Berlin, 1930, V. 1525. o.
 The Jewish Encyclopedie, London, 1906, XII. 627. o.
 Jüdische Nationalbiographie, Wininger, Czernovitz, 1925, VI. 339.
Berliner A.: Mose Sacut, Jessod Olam das älteste bekannte dramatische Gedicht in hebräischer Sprache. Berlin, 1874.
Nepi Ghironi: Széfer Tol'doth G'dolé Jisrael, Triest, 1853. 225. o.
Azulai: Szifré Sém haG'dolim. Vilna, 1852. 67. o.
A. Apfelbaum: Mose Zacut, Lemberg, 1926.
M. Weisz: Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des D. Kaufmann. Frankfurt a. M. 1906.
F. Delitzsch: Zur Geschichte der Jüdischen Poesie, Leipzig, 1836, 72 oldal.
L. Zunz: Literaturgeschichte der synagogalen Poesie, Berlin 1865, 440 oldal.
H. Grätz: Geschichte der Juden, Leipzig, 1897. X. 204, 154, 293. o.
Kahana: haGoren 175 III.
 Catalogue of Hebrew Manuscripts in the collection of Elkan Nathan Adler, Cambridge, 1921.
 Catalogue des Manuscrits et Livres Rares Hébraïques de la Bibliothèque du Talmud Tora de Livourne, par Carlo Bernheimer. Livourno, 1914.
 Catalogue of the Hebrew Manuscripts in the Bodleian Library, Oxford, 1886.
 Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum by M. Margoliuth, London, 1935.
 Catalogus Librorum Hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana. M. Steinschneider, Berlin, 1852—1860., II. 1989—1990.
 Die hebräischen Handschriften der Nationalbibliothek in Wien. von M. A. Schwarz, Leipzig, 1925.
Ben Jakob: Oczar haSz'farim, Vilna, 1880.
D. Friedberg: Béth Éked Sz'farim, Anvers, 1928.
M. Wiener: Die Lyrik der Kabbala. Leipzig, 1910.
Landshut: Amudé haAvodah, Vilna, 1897.
Avi ad Sar Salom: Emunath Chachamin.
Fürst: Bibliotheca Judaica, Leipzig, 1863, II. 201 o.
Dubnov S.: Weltgeschichte des Jüdischen Volkes. Berlin, 1928. VII.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	— — — — —	5
Zacuto kora	— — — — —	6
Zacuto élete	— — — — —	7
Nyomtatásban megjelent:		
a) Verses drámai munkái	— — — — —	10
b) Egyéb verses munkái	— — — — —	12
c) Imák és pijutok	— — — — —	12
d) Homiliák, responsumok és halachikus tanulmányok	— — — — —	14
e) Zohar-kommentárai	— — — — —	16
f) Lurja-kommentárai	— — — — —	16
g) Egyéb kabbalista munkái	— — — — —	16
Kiadatlan:		
a) Zohar-kommentárok	— — — — —	17
b) Lurja-kommentárok	— — — — —	17
c) Egyéb kabbalista munkái	— — — — —	18
Kiadatlan levelei	— — — — —	21
Rövidítések	— — — — —	37
Irodalom	— — — — —	38